

УДК 340.1

Стрибко Т.І.,

асистент кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНА СИЛА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ НОРМ ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню юридичної сили нормативно-правового акта як форми вираження норм права. Розкривається зміст юридичної сили нормативно-правового акта та його місце в ієрархічній структурі законодавства.

Ключові слова: юридична сила, норми права, нормативно-правовий акт.

Статья посвящена исследованию юридической силы нормативно-правового акта как формы выражения норм права. Раскрывается содержание юридической силы нормативно-правового акта и его место в иерархической структуре законодательства.

Ключевые слова: юридическая сила, нормы права, нормативно-правовой акт.

Article is devoted to research of validity of the normative legal act as forms of expression of rules of law. The maintenance of validity of the normative legal act and its place in hierarchical structure of the legislation reveals.

Key words: validity, normative legal act, rules of law

Актуальність проблематики. На всіх етапах розвитку української державності право було важливим і ефективним інструментом керування суспільством. І в даний час правильне відображення потреб життя, ефективність, повнота та своєчасність законодавчих рішень, висока якість законів стають багато в чому визначальними факторами політичного, соціального і духовного життя в країні. Одним із першорядних завдань дослідження визначається тим, що демократичний розвиток держави, становлення цивілізованого ринку і правової держави - це ті завдання, які стоять зараз перед сучасним українським суспільством. Виявляється, що їхнє рішення немислимо без побудови ефективно діючої нормативно-правової бази. Закон і підзаконний нормативний правовий акт є основними різновидами одного найважливішого джерела права - нормативного правового акта.

Ступінь наукової розробки. Дослідженням нормативно-правових актів як регуляторів суспільних відносин займалися такі вчені: С. Алексєєв, С. Бошно, А. Венгеров, А. Малько, М. Марченко, А. Міцкевич, О. Ніколаєва, В. Щербаков, які фактично виступали за існування нормативних актів і допускали ефективно регулювання суспільних відносин за допомогою цих джерел права.

Мета статті полягає в дослідженні нормативно-правового акта як форми вираження норм права, розкривається його зміст та місце в ієрархічній структурі законодавства.

Виклад матеріалу. Нормативне регулювання виступає в якості найважливішої форми регламентації суспільних відносин, де держава грає провідну роль [8]. Реформація нашого суспільства відбувається у несприятливих умовах. Нам вкрай потрібна державно-правова стабільність, гарантом якої є Конституція України, в

якій закладено принципи розбудови незалежної, демократичної, правової держави. Під нормативно-правовим актом розуміється вираження в письмовій формі рішення компетентних державних органів, в яких вміщені норми права. Нормативно-правовий акт являється основним джерелом (формою) права в Україні. На думку О.Ф. Скакун, джерелом (формою) права є вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення [9]. Сучасні реалії, зокрема розвиток України в напрямі побудови демократичної правової держави, визнання нею гуманістичних демократичних цінностей, утвердження невідчужуваних (природних) прав та свобод людини і громадянина, вимагають оцінювати правові акти з точки зору їх відповідності не лише закону, а й загальнолюдським цінностям, вимогам моралі [6, с. 91]. Поняття «нормативно-правові акти» включає комплекс актів правотворчості, виданих органами законодавчої і виконавчої влади. Нормативно-правові акти видаються органами державної влади лише у певній формі й у рамках компетенції певного правотворчого органу. Звідси юридична чинність нормативно-правового акта визначається місцем у системі органів держави того органу, від імені якого він виданий. Таким чином, нормативно-правовий акт – це загальнообов'язкове офіційне рішення спеціально уповноваженого суб'єкта, прийняте в певному порядку, яке встановлює нові правові норми, змінює або скасовує вже наявні та приймається органами державної влади в процесі правотворчості [7]. Загальновизнано, що в юридичній науці основою правової системи є норма права, а зовнішньою формою її об'єктивації є нормативно-правовий акт. Так, за Гегелем, перетворення права на закон завдяки законотворчості надає праву форми загальності та повної визначеності. Різноманітність нормативно-правових актів (в Україні налічується понад 60 тис. нормативно-правових актів, які врегульовують весь комплекс суспільних відносин) зумовлює їх співвідношення та вплив один на одного. Враховуючи це, існує необхідність їх узгодження і належне функціонування. Однією з властивостей нормативно-правових актів, яка забезпечує таке узгодження, а отже, і злагоджене функціонування системи права та всієї правової системи держави, є юридична сила. В юридичній науці поняття та сутність юридичної сили не можна вважати дослідженими. Поняття як вираз сутності явища виникає в результаті розумової діяльності, тому наведемо наявні в юридичній літературі позиції, точки зору щодо поняття юридичної сили нормативно-правових актів. На думку П.М. Рабіновича, юридична сила - придатність закону чи іншого юридичного документа в даний час, на даній території. Нормативно-правові акти діють з дня набрання чинності до втрати чинності. При цьому вони мають силу тільки на території держави. Переважна більшість авторів вважає, що юридична сила виявляє, насамперед, співвідношення нормативно-правових актів між собою. Юридична сила – це специфічна властивість нормативно-правових актів, яка розкриває їх співвідношення і залежність за формальною обов'язковістю та визначається місцем правотворчого органу в апараті держави [8]. Підставами, які визначають юридичну силу, називають: місце правотворчого органу в апараті держави; місце та роль того чи іншого нормативно-правового акта в загальній системі нормативно-правових актів; ступінь підпорядкованості цього нормативного акта, актам вищих органів, а отже, і місце в ієрархічній структурі законодавства;

місце і роль у системах законодавства і правового регулювання [5]. Юридична сила є регулятивною, за висловом В.Ф. Котока, чи співставляною, за висловом І.Е. Фарбера, властивістю нормативних актів. Вона є такою, тому що виражає ступінь «підпорядкованості» нормативно-правового акта актам вищих органів. Це властивість, яка виражає співвідношення цього виду актів з іншими видами актів державних органів, його місце в системі правових актів.

Існує також позиція, згідно з якою юридичну силу порівнюють, ототожнюють з місцем нормативно-правових актів у загальній системі актів. Так, В.М. Марчук, Л.В. Ніколаєва, А.І. Денисов зазначають, що місце, яке посідає певний вид актів у загальній системі нормативних актів, характеризує його юридичну силу. У свою чергу і А.В. Венгеров зазначає, що юридична сила нормативно-правового акта – це його місце в ієрархії нормативно-правових актів, відповідність, співпорядкованість актів, прийнятих вищим органом.

Із загальнообов'язковістю як основою для визначення юридичної сили пов'язана позиція, до представників якої можна віднести В.С. Нерсисянца, на його думку, «юридична сила права – це державно-владна загальнообов'язковість і самих норм права, і прийнятих на її основі правових актів, окремих правових норм права в цілому як системи норм». Н.М. Пархоменко вважає, що юридична сила правового акта – це його специфічна властивість, зміст якої полягає в його обов'язковості, а також пріоритеті перед іншими актами або підпорядкуванні їм [4, с. 98].

Є автори, які вказують на юридичну силу лише як на критерій поділу, класифікації нормативно-правових актів. В.Н. Хропанюк зазначає, що юридична сила – це істотна ознака класифікації нормативно-правових актів. Вона визначає їх місце та значимість у загальній системі державного нормативного регулювання. У науковій юридичній літературі можна зустріти позиції, які розкриватимуть поняття юридичної сили з іншого боку. Тут, на наш погляд, акцентується увага на активній стороні поняття юридична сила нормативно-правових актів. Так, С.С. Алексєєв, розглядаючи тему дії нормативно-правового акта, зазначає, що: дія нормативно-правового акта – це реальне функціонування виражених в акті юридичних норм, фактичний прояв юридичної енергії. Таке реальне функціонування виражених в акті норм охоплюється поняттям юридичної сили.

На думку С.С. Алесєєва, правова сила акта визначає межі впливу одного акта на інший, за якого одна норма або відповідний акт визначає функціонування, зміст і форму інших правових актів [1]. Головним у визначенні юридичної сили правових актів є те, що юридична сила – це властивість актів, що виражається у їх здатності діяти, владно породжувати юридичні наслідки. Правова сила – це ступінь впливу одного правового акта на інші, яка зумовлена тим, який орган державної влади його приймав.

Основні позиції щодо розуміння поняття юридичної сили вказують на те, що юридична сила нормативно-правових актів виражає: по-перше, співвідношення актів один з одним, це співвідношення залежить від місця органу, який видав акт, серед органів державної влади, від місця акта в системі актів. Це вибудовує певну ієрархію нормативно-правових актів. Створює певний порядок, є підставою для узгодження нормативно-правових актів; по-друге, як певну обов'язковість акта взагалі, так і пріоритетність його один щодо іншого. Найвищий ступінь такої

пріоритетності виявляється у верховенстві таких видів нормативно-правових актів, як Конституція, закони; по-третє, здатність акта діяти, впливати, безпосередньо регулювати суспільні відносини; по-четверте, класифікацію нормативно-правових актів, яка має велике теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє з'ясувати правову природу того чи іншого акта, його ознаки, призначення. З допомогою класифікації фіксують закономірні, об'єктивні зв'язки між об'єктами, предметами реальної дійсності шляхом розподілу їх за відповідними видами, таким чином між ними краще пізнаються зв'язки та відносини [3, с.347].

Ці позиції лише у своїй сукупності дають можливість розширити рамки дослідження поняття юридичної сили, сформулювати його ознаки, які характеризуватимуть юридичну силу як поняття, та властивості, які характеризуватимуть її як реальне явище.

Для теорії права, а також практики застосування нормативно-правових актів найважливіше значення має розподіл нормативно-правових актів за юридичною силою на закони та підзаконні нормативно-правові акти. Юридична сила нормативно-правового акта - специфічна властивість мати суворо означене місце серед інших нормативно-правових актів, дотримуватися встановленої субординації. Зазвичай юридична сила акта залежить за формальною обов'язковістю від рівня та обсягу повноважень органу, який видає цей акт, тобто суб'єкта нормотворчості. Отже, зазначимо, що нормативно-правовий акт - владне розпорядження державних органів, яке встановлює, змінює чи скасовує норми права (закон, кодекс, постанова, інструкція та ін.) Він є одним з основних джерел права сучасної держави, переважною формою правового регулювання суспільних відносин [2]. Норма права - загальне правило поведінки, що поширюється на необмежену кількість осіб і розраховане на багаторазове застосування.

Найважливіша якість правових норм полягає у тому, що кожна з них є встановленим чи санкціонованим державою загальнообов'язковим правилом поведінки. Правові норми передбачають ту поведінку, котру вимагає держава і якій вона гарантує необхідний захист та підтримку.

Розглянемо детальніше перший критерій поділу нормативно-правового акта за юридичною силою, тобто закон. Закон - нормативний правовий акт, прийнятий в особливому порядку вищим представницьким (законодавчим) органом державної влади або безпосередньо народом. Закони регулюють найважливіші суспільні відносини і мають найбільшу юридичну чинність. Серед законів виділяють основні конституційні (прийняті з деяких питань конституційного значення), кодифіковані (складні систематизовані акти, що регулюють комплекс суспільних відносин) та поточні (прийняті для врегулювання інших питань життя суспільства). Чинні закони утворюють систему законодавства, причому всі закони повинні відповідати Конституції. Підзаконні нормативно-правові акти приймаються державними органами в межах їх компетенції і, як правило, на підставі закону. За загальним правилом підзаконні акти повинні відповідати законам.

Закон як джерело права існував ще в античних державах. Відомі Закони Хаммурапі, Закони Ману і цілий ряд інших правових пам'яток даної форми. У стародавніх державах основні правові нормативи висловлювали, як правило, особисту волю монарха (фараона, царя, імператора) і втілювалися в самих різних

формах, в тому числі і у формі закону. Досвід античних держав по прийняттю законів представницькими органами влади, зокрема народними зборами, довгий час був винятком і не відразу отримав свій розвиток.

Тільки до початку XIII століття дозріли умови для обмеження законодавчих повноважень монархічної влади, коли після збройної боротьби зі знаттю англійський король був змушений підписати Велику хартію вольностей (1215р.). У ній була закріплена ідея верховенства парламентського закону, яка дала поштовх до поступового збільшення законодавчих прерогатив майбутнього англійського парламенту. Вже до кінця XVII століття англійський монарх без згоди парламенту, як представника «всієї нації», був не вправі вносити будь-які поправки до чинних законів, зупиняти дію законів, скасовувати їх, звільняти від їх виконання.

На формування теорії закону в XVII- XVIII ст. найбільший вплив зробили дві класичні теорії - теорія розподілу влади і теорія народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо). Виходячи з необхідності підлеглого положення виконавчої влади по відношенню до законодавчої було сформульовано тезу про верховенство закону з юридичної та політико-організаційної точки зору. До кінця XVIII - середини XIX століття ідея верховенства парламенту як законодавчого і представницького органу державної влади знайшла реальне втілення і конституційне закріплення в багатьох європейських країнах. Закон до цього часу став розумітися як вираження загальної суверенної волі всього населення країни або більшості і йому стала приділятися роль основного джерела права.

Висновки. Отже, нормативно-правовий акт є одним з головних джерел права, він має юридичну силу та являється формою вираження норм права. В ньому виражається більшість норм, що регулюють найбільш важливі суспільні відносини. Інші джерела права загальнорегулятивного значення відіграють допоміжну роль в регулюванні суспільних відносин. У нормативно-правових актах закріплюються норми, які враховують інтереси і більшості і меншості, координують їх в залежності від конкретних економічних, політичних, соціальних та міжнародних умов в певний історичний період.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Общая теория права: учеб. / Алексеева С.С. – 2-е изд. перераб. и доп.- М.: ТК Волби, Изд-во. Проспект, 2009. – 576с.
2. Байтин М.И. Сущность права. Современное нормативное правопонимание на грани двух веков. - Саратов : Право и государство, 2001. - 544 с.
3. Марченко М. Н. Источники права: Учеб. пособие. М.: Проспект, 2008. - 760 с.
4. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Н.М. Пархоменко. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2008. – 336 с.
5. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: Навч. посіб. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 176 с.
6. Оніщенко Н.М. Джерела права та правової системи сучасності // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 12. – К., 2001. – С. 86-95.
7. Пиголкин А.С. Общая теория права: Учебник для юридических вузов – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996.- С.165.
8. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. - К.: Атіка. - 2001. - 176 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Скакун О.Ф.; пер. з рос. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.